

Данило Н. Баста¹
САНУ

УДК 14 Кант И.; 14 Платон
Оригинални научни рад
Примљено: 02. 02. 2014.

СЛИКА ПЛАТОНА У КРИТИЦИ ЧИСТОГА УМА

Сажетак: Иако је, у складу са сопственим филозофским интересом, Платоново учење о идејама у првом реду протумачио из перспективе практичке филозофије, Кант ипак није сметнуо с ума да је Платон говорио о идејама и с обзиром на природу, њено порекло и њене творевине. Баш у склопу свога разматрања о идејама, подстакнутог и надахнутог Платоном, те изведеног с нагласком на ономе што је практичко, што је ствар оне врсте каузалности којој је дао име каузалност слободе, Кант је сматрао умесним и неопходним да с таквим разматрањем неразлучно повеже *особито достојанство филозофије*. Погледа ли се пажљиво, неће моћи да се избегне утисак да је Кант, радећи на слици Платона, уједно дао и неке суштинске црте сопственог портрета као критичког филозофа. То је, наравно, било могућно због тога што између њега и Платона постоји дубинска мисаона сродност које је он, зацело, био сасвим свестан. Отуда Вихман ни у ком случају није погрешно када је своје упоредно истраживање о Платону и Канту закључио ставом да се та два велика мислиоца међусобно допуњују утолико што се, да би се разумео Платон, претходно морала проћи школа Кантовог мишљења, те да се, да би се Кант доживео, претходно мора бити код куће у Платоновом духу.

Кључне речи: Кант, Платон, учење о идејама, практичка филозофија, достојанство, филозоф.

Један од предводника Марбуршке школе новокантовства, Паул Наторп, објавио је пре једног века (1903) своју чувену књигу *Платоново учење о идејама* која је, сумње нема, унела нове и свеже импулсе у истраживање Платонове филозофије. Осамнаест година доцније (1921) изишло је друго издање те књиге, али је овога пута аутор сматрао неопходним да му припоји један метакритички додатак, написан 1920, под насловом „Логос – психа – ерос”. На једном месту тога додатка, опсежног и за потпуније разумевање саме књиге незаобилазног, Наторп је одлучно одбацио сваки приговор да је хтео да Платона протумачи (претумачи) као кантовца пре Канта, штавише, као марбуршког кантовца пре Марбурга. Али, одмах је додао следеће: „Онај ко може да превиди особине које код Платона унапред указују на Канта, а код Канта оне које унатраг указују на Платона, тај мора да је обојицу схватио подједнако рђаво.”²

Сасвим је извесно да су стваралачки родоначелник филозофског идеализма и творачки зачетник критичког идеализма спојени многим нитима,

¹ basta@ius.bg.ac.rs

² Paul Natortp: *Platos Ideenlehre* (Felix Meiner, Hamburg, 1994), стр. 462.

често видљивим, каткад невидљивим. Не може се оспорити да у Платоновом мишљењу, поготово у његовом средишту, учењу о идејама, има мотива који интенционално-антиципативно упућују на Кантов подухват критичког преиспитивања људскога ума, његових моћи и граница. С друге стране, опет, поједини елементи Кантовог критицизма (да све његове тежње сажмемо у ту једну реч) ретроспективно упућују на Платонову филозофију. Утолико се заиста ваља сагласити с наведеним Наторповим ставом. Ради предупређења могућних неспоразума, међутим, одмах треба додати да нити је Платон тек потенцијални Кант нити је Кант само довршени Платон. Ако би се тако схватио узајамни однос њихових филозофских настојања, онда би се херменеутички нашкодило и једноме и другоме, што би за последицу морало имати једнострану и упрошћену представу о тој двојници горостаса идеалистичке филозофије.³

Од двојице највећих мислilаца старе Грчке, Платона и Аристотела, Канту је онај први био кудикамо ближи и дражи неголи овај други. Иако и једнога и другог у свом делу помиње сразмерно подједнак број пута, што је, разуме се, само један формални показатељ, у Кантовим очима Платон стоји далеко изнад Аристотела. Ако, примерице, погледамо сâм крај *Критике чистог ума*, дакле четврти главни део трансценденталне методологије који носи наслов „Историја чистог ума” и који је дат само у облику наговештаја, лако ћемо видети да је Кант означио Аристотела као главу емпиричара, док је Платона назвао главом ноолога. Осим тога, Платон је на истом месту понео ласкаву ознаку „најважнијег представника интелектуализма”⁴. Другим речима, Аристотел је зачетник оне линије филозофије на којој ће се у новом веку наћи Лок, а Платон оне коју ће у новом добу продужити и продубити Лајбниц. – Према томе, Кантова „летимична скица” најзнатнијих промена (револуција) извршених током развојног пута метафизике (дискретно, али довољно отворено) даје предност Платону у односу на Аристотела, при чему тај редослед не може бити угрожен чак ни ако се узме у обзир једна Кантова узгредна опаска о Платоновом систему као „мистичном”. То, јамачно, не може бити случајно. Напротив, то је најприсније повезано с преовлађујућим тежњама и основним карактером саме Кантове трансценденталне филозофије, односно његове критике ума.

За слику Платона коју је Кант створио – и то не само у *Критици чистог ума* него у целини својих списа – најмеродавнији и најпотпунији извор пред-

³ На широком плану, обухватно и систематски, идући за неким увидима, запажањима и подстицајима које је нашао код појединих новокантоваца, пре свих код Хермана Коена, однос између Платона и Канта, између њихових најдубљих филозофских настојања, истражио је и предочи Отомар Вихман у својој упоредној студији под насловом *Платон и Кант*. Уп. Ottomar Wichmann: *Platon und Kant* (Weidmannsche Buchhandlung Berlin, 1920). Притом је у средиште свога истраживања ставио питање о извесности и безусловности (уп. нпр. стр. 38, 46, 199–200), показујући на тој основи блискост и разлике између Платона и Канта. Не треба оставити непоменути да је током свога разматрања местимице, особито када је реч о проблемима моралне филозофије, показивао нескривену наклоност према Платону, не умањујући, ипак, огроман значај и велика постигнућа Кантове трансценденталне филозофије.

⁴ Уп. Имануел Кант: *Критика чистог ума*, превео Никола М. Поповић (Култура, Београд, 1958), стр. 664. И убудуће ће се сви наводи из *Критике чистог ума* односити на тај превод и то издање, али уз задржавање права да се он помало у појединим сегментима модификује.

ставља први одсек прве књиге трансценденталне дијалектике, у којем Кант расправља о идејама уопште. Тих неколико страница заслужује највећу могућну пажњу не само стога што је ту Кант, у поређењу с другим својим делима, био најиздашнији када је реч о Платону, него и стога што је том приликом у садржинском смислу изложио све оно што је за његову слику Платона супстанцијално и утолико пресудно. Нема ниједног другог места код Канта и ниједног другог његовог дела где се о Платону говори с толико разумевања и одобравања, с толико истанчаног уживљавања у мишљење тога »узвишеног филозофа« (како га сâм назива) и с толико одмерене уравнотежености. Уза све друго, притом је од суштинског значаја што је Кант, баш с обзиром на свој сопствени приступ Платоновој филозофији и њеном стожеру, учењу о идејама, формулисао и уједно упражњавао једно чувено херменеутичко начело које је доцније постало познато захваљујући превасходно Шлајермахеру (чиме је Канту, као истинском творцу тога начела, нанета очигледна и велика неправда). Пошто је указао на значење које је Платон придавао изразу »идеја«, примећујући да идеја код Платона подразумева нешто што се никада не добија из чула, па чак и »далеко превазилази појмове разума којима се бавио Аристотел« (што је још једна изречна потврда Платоновог првенства над Аристотелом), Кант, наиме, каже: »Хоћу само да приметим да није ништа необично, како у обичном говору тако и у списима, да се један писац на основу упоређивања оних мисли које изражава о свом предмету може, штавише, боље разумети него што је он разумео самога себе, пошто он свој појам није довољно јасно одредио, те је услед тога каткад говорио или чак и мислио супротно својој сопственој намери.«⁵

Све што је Кант даље рекао о Платону, треба читати као његово боље разумевање Платона неголи што је овај самога себе разумео. Суштински став у том Кантовом бољем разумевању Платона, став који је поуздана нит-водиља тога разумевања, гласи овако: »Платон је нашао своје идеје, пре свега, у свему што је практичко, то јест у ономе што се оснива на слободи, која се са своје стране налази међу оним сазнањима која представљају један нарочити производ ума.«⁶

Тиме је Кант јасно одредио херменеутичку перспективу у којој је видео Платоново учење о идејама. Без обзира на то што се може приметити (па у неку руку и приговорити) да је та перспектива назначена одвећ кантовски, тј. да је Платонове идеје Кант сагледао с властитог филозофског тла, са становишта (примата) чистог практичког ума, сасвим је сигурно да је њоме Кант отворио једну плодносну могућност разумевања саме сржи Платонове филозофије. Јер, тиме је он у тумачењу учења о идејама тежиште пребацио са проблема спекулативног сазнања на област практичке филозофије, на оно „што се оснива на слободи“. Друкчије казано, Кант је ишао за тим да своју слику Платона као учитеља идеја обликује тако што ће разоткрити и нагласити дубок практички

⁵ Нав. дело, стр. 328. Подв. Д. Б.

⁶ Нав. дело, стр. 329.

смисао његових идеја.⁷ Додуше, он је сасвим добро знао да код Платона идеје имају и спекулативно-онтолошку улогу, али је свој херменеутички интерес поглавито усмерио на њихов значај у етици и политици. Разлог томе пронашао је у једној упадљивој одлици Платоновог говора, тј. у околности да је Платонов „узвишени говор” (тамо где расправља о идејама) „способан за једно тумачење које је блаже и које више одговара природи ствари”.⁸

За своје изразито практичко разумевање Платоновог учења о идејама Кант пружа две уверљиве потврде. Прва од њих припада филозофији морала, а друга филозофији политике.

Што се тиче оне прве, Кант указује на питање о врлини. Покушај да се то питање реши тако што ће се за основу узети искуство, што ће се, следствено томе, појмови врлине покушати да изведу из искуства, осуђен је на неуспех због тога што би се тим емпиријским поступком од врлине начинило „једно двосмислено чудо које се мења према приликама и времену и које се не може употребити ни за какво правило”. Платон је, према Канту, показао овде прави пут. Ако хоће да се доспе до онога што је у погледу врлине сасвим извесно, што не подлеже никаквој сумњи, онда се мора прихватити *идеја врлине* која је једини „истински оригинал” што га сваки човек априори има у својој глави као непроменљиво и неоспорно мерило моралног (односно неморалног) делања. Само је идеја врлине она праслика на основу које је уопште могућан „сваки суд о моралној вредности или безвредности”. Штавише, она је „необходна подлога сваког приближавања моралном савршенству”, свеједно што се том приближавању супротстављају многе препреке скривене у људској природи. Јер, „из тога што делање једног човека никада неће бити адекватно ономе што садржи чиста идеја врлине никако не излази да у овој мисли има нечег шимеричног.”⁹

Као што се види, Платоново учење о идејама Кант је сматрао јединим упориштем за ослобођење питања о врлини од свега онога што је емпиријско и за учвршћење априорног статуса врлине као недвосмисленог правила и неприкосновеног мерила моралног делања. Утолико неће бити претерано ако се каже да је Кант разумео Платона као својеврстан путоказ ка сопственој критици практичког ума, ка оном неупоредивом и јединственом постављању моралног проблема на сасвим ново тле.¹⁰

Друга потврда Кантовог практичко-филозофског разумевања Платоновог учења о идејама припада, како је примећено, филозофији политике и односи се,

⁷ Од новијих тумача Канта, на тај моменат скреће пажњу Volker Gerhardt: *Immanuel Kant. Vernunft und Leben* (Reclam, Stuttgart, 2002), стр. 184.

⁸ *Нав. дело*, стр. 329, напомена испод текста. У тој напомени Кант, иначе, недвосмислено ставља до знања да је свестан улоге Платонових идеја у теоријској филозофији. Осим тога, он указује на неке слабости Платоновог учења о идејама, које види у њиховој »мистичној дедукцији«, као и у томе што их је Платон »тако рећи хипостазирао«.

⁹ *Нав. дело*, стр. 329.

¹⁰ Уп. треће поглавље у наведеној Вихмановој књизи, нарочито стр. 77–99, где се расправља о моралној слободи и моралној безусловности код Платона и Канта.

наравно, на Платонову замисао идеалне државе. Овде је Кантов однос према Платону двострук. С једне стране, он се одлучно супротставља пословичном и непромишљеном обезвређивању Платонове идеје савршене државе, узимајући притом на нишан Брукера¹¹ који је сматрао смешном Платонову тврдњу да владар никада не би ваљано владао ако не би имао учешћа у идејама. Такво исмевање једне од Платонових средишњих политичких идеја Кант ставља ван снаге следећим саветом: „Међутим, боље би се поступило кад би се о овој мисли више размишљало, па да се она (онде где нас овај изванредни човек оставља без своје помоћи) објасни путем нових напора, него да се одбацује као некорисна, под врло бедним и штетним изговором да је неостварљива.”¹²

Кант се, међутим, није задовољио само тиме што је Платона узео у заштиту од површних приговора или чак отвореног извргавања руглу.¹³ Он је – а то је она друга страна његовог односа према Платону као политичком мислиоцу – учинио још један корак, он је своју одбрану Платона узео као повод да баш на том месту и у тој прилици изложи кључну идеју сопствене политичке филозофије. Тиме је, посредно а снажно, одао особено и велико признање Платону, потпуно се сагласивши с методом Платоновог политичког идеализма, мада, разуме се, не и са његовом садржином, будући да је као политички филозоф био сасвим начисто с тим да мисли и наступа у коренито измењеним повесним околностима. Не постоји тумач Кантове политичке мисли који би оспорио да следећи став, изречен у *Критици чистог ума* у најтешњој вези с Платоном, представља језгро читаве Кантове политичке филозофије, коју ће он доцније на широком плану развити у неколиким чланцима и расправама из осамдесетих и деведесетих година осамнаестог века, као и у *Метафизици морала* из 1797: „Једно уређење које би се заснивало на *највећој људској слободи* путем закона који би чинили да слобода сваког појединца може постојати заједно са слободом свих других људи (не највеће блаженство, јер ће оно само собом доћи) јесте ипак бар једна нужна идеја која се мора узети за основу не само у првом нацрту државног устава него и у свим законима, и при чему се мора у почетку апстраховати од датих препрека које можда не произлазе неизбежно толико из људске природе колико, напротив, из тога што се у законодавству занемарују праве идеје.”¹⁴

По аналогiji с оним што је рекао о идеји врлине, тј. да је она неопходно потребна основа сваког приближавања моралном савршенству, тако сада Кант идеју државног уређења заснованог на највећој могућној законској слободи

¹¹ У читавом свом опсежном делу, то име Кант помиње један једини пут, баш на том месту. Тако га је, парадоксално, сачувао од потонућа у потпуни заборав.

¹² *Нав. дело*, стр. 330.

¹³ Ти се приговори све до дана данашњег упућују, дакако, у име искуства. Њих је Кант једном засагда оповргао онда када је, штитећи тиме сâм позив филозофа и природу његове духовне делатности, рекао: »Јер ништа не може бити штетније и недостојније једног филозофа него што је оно простачко позивање на искуство које вајно противречи...«. *Нав. дело*, стр. 330.

¹⁴ *Нав. дело*, стр. 330.

поима као узор чијим се придржавањем омогућује постепено приближавање највећем могућном политичком савршенству. Он чврсто стоји на становишту да би чак и казне биле ређе ако би законодавство и владавина били у већој сагласности с том идејом, пристајући тако на свој начин и у блажем облику уз Платоново уверење „да казне не би биле никада нужне кад би законодавство било у потпуном реду”¹⁵. А када је реч о неизбежној провалији између политичке идеје и њеног остварења, Кант је упозорио да се величина те провалије не може нити треба унапред да одреди, наводећи у прилог томе један аргумент који се не може назвати друкчије него величанственим – *слободу која сваку означену границу може да прекорачи*.¹⁶

Исказана новијом терминологијом, Кантова идеја државе која почива на највећој могућној, законима уређеној, људској слободи, јесте, у ствари, идеја правне државе у којој су делотворно обезбеђена неотуђива људска права. Стога није ни чудновато ни безразложно што се Кант увршћује у оне политичке и правне филозофе који су непоколебљиво заступали и истрајно бранили правну државу као идеју и као правно-политичко добро највишег ранга.

Иако је, у складу са сопственим филозофским интересом, Платоново учење о идејама у првом реду протумачио из перспективе практичке филозофије, Кант ипак није сметнуо с ума да је Платон говорио о идејама и с обзиром на природу, њено порекло и њене творевине.¹⁷ Овде, међутим, нема потребе да се у то ближе улази, мада и то, зацело, употпуњава Кантову слику Платона у његовој првој критици. Али је ради заокруживања те слике свакако потребно да се закључно помену још два момента.

Први од тих момената односи се на Кантово истицање Платоновог *духовног замаха* захваљујући којем се он пењао »од копијскога посматрања физичког поретка у свету до архитектонске везе тога поретка према сврхама у свету, то јест према идејама«¹⁸. У том снажном замаху мишљења Кант је видео Платонову нарочиту заслугу, позивајући у исти мах на поштовање и следбеништво тога напора.

Други моменат заслужује појачану пажњу, будући да Кантову слику Платона обасјава посебном светлошћу. Баш у склопу свога разматрања о идејама, подстакнутог и надахнутог Платоном, те изведеног с нагласком на ономе што је практично, што је ствар оне врсте каузалности којој је дао име каузалност слободе, Кант је сматрао умесним и неопходним да с таквим разматрањем неразлучно повеже *особито достојанство филозофије*. То достојанство, које подразумева уперен поглед ка свету идеја (чему Кант одмах додаје упозорење: без њихове мистичне дедукције и без њиховог хипостазирања), чува филозофију од немисаоног, голим прагматизмом прожетог, препуштања стихији пуке емпирије. С ослонцем на Платона, што се никако не сме разумети као потпуно

¹⁵ *Нав. дело*, стр. 330.

¹⁶ *Уп. нав. дело*, стр. 330.

¹⁷ *Уп. нав. дело*, стр. 330–331.

¹⁸ *Нав. дело*, стр. 331.

поистовећивање с оцем учења о идејама, поистовећивањем које би, уосталом, ионако било неспојиво с његовим основним *критичким* настројењем, Кант је био истински заточник тога достојанства филозофије. Он му је увелико остао привржен и онда када је, приводећи крају разматрање о Платону и тиме повлачећи последњи потез на својој слици Платона у *Критици чистог ума*, ставио до знања да је »за сваку осуду да законе о ономе шта *треба да чиним* узимам од онога *што се чини*, или да их тиме ограничавам«. ¹⁹

Погледа ли се пажљиво, неће моћи да се избегне утисак да је Кант, радећи на слици Платона, уједно дао и неке суштинске црте сопственог портрета као критичког филозофа. То је, наравно, било могућно због тога што између њега и Платона постоји дубинска мисаона сродност које је он, зацело, био сасвим свестан. Отуда Вихман ни у ком случају није погрешно када је своје упоредно истраживање о Платону и Канту закључио ставом да се та два велика мислиоца међусобно допуњују утолико што се, да би се разумео Платон, претходно морала проћи школа Кантовог мишљења, те да се, да би се Кант доживео, претходно мора бити код куће у Платоновом духу.

Danilo N.Basta

The Figure of Plato in Kant's *Critique of Pure Reason*

Summary: Although, in accordance with his own philosophical interests, Kant primarily interpreted Plato's doctrine of ideas from the perspective of practical philosophy, he did not overlook that Plato had talked about ideas with regard to the nature, its origin and its creation. Just as part of his consideration of the ideas, stimulated and inspired by Plato, and built with a focus on what is practical, Kant considered it proper and necessary to connect with such consideration particular dignity of philosophy. If we consider carefully, it will not be able to avoid the impression that Kant, working in the image of Plato, also gave some essential outlines of his own portrait as a critical philosopher. This was possible of course because there was the profound kinship between him and Plato that he was well aware of. Hence Wiechmann was not wrong in its comparative study about Plato and Kant when he concluded that these two great thinkers were complement to each other so far as we want to understand Plato, previously we had to pass the school of Kant's thinking.

Key words: Kant, Plato, doctrine of ideas, practical philosophy, dignity, philosopher.

---

¹⁹ *Nav. delo*, str. 331.

